

APROXIMACIÓ A L'ALTAFULLA DELS ANYS 1792-1805

Gemma Magriñà Porta

INTRODUCCIÓ

La present comunicació pren com a punt de partida l'epistolari d'Antoni de Martí i Franquès i, concretament, 26 cartes redactades per mossèn Miret (escrites entre els anys 1792-1805), administrador d'algunes de les propietats d'Antoni de Martí.

Segons l'inventari realitzat per Antoni Quintana,⁽¹⁾ l'epistolari de Martí i Franquès i els seus contemporanis està format per un total de 883 documents manuscrits, la majoria dels quals tracten de qüestions familiars, científiques i comercials.⁽²⁾ Quintana també ens diu que "no es tracta pas de l'epistolari complet del científic altafullenc, dissortament perdut per sempre més en la seva part més important, durant l'ocupació de la seva casa del carrer Santa Ana per part de l'estat major de les tropes napoleòniques del general Suchet" (Quintana 1992, 51).

Antoni de Martí era un gran hisendat que a més a més de conservar el patrimoni agrari heretat, el va intentar ampliar i millorar. En total posseïa 1.077 jornals i mig als termes d'Alcover, l'Aleixar, Alforja, Almoster, Altafulla, Ardenya, Constantí, el Catllar, la Pobla de Montornès, la Riera de Gaià, Riudoms, la Selva del Camp, Tamarit, Tarragona, Torredembarra, Valls, Vilallonga del Camp i Vila-seca (Rovira 1982, 93). A causa d'aquest gran nombre de propietats no és d'estranyar que Antoni de Martí necessités l'ajuda d'uns administradors, sobretot durant les seves llargues absències, que el posseïen al corrent d'una manera constant, quant als afers més importants.

1. Quintana, A (1992): "Epistolari de Martí Franquès i d'alguns dels seus contemporanis (1780-1833)" *Estudis Altafullencs* 16. pp. 51-122

2. Aquesta correspondència creuada entre el savi altafullenc i polítics, científics, familiars, clergues i militars de l'època es pot consultar a l'Hemeroteca Municipal de Tarragona.

Mossèn Josep Miret tenia com a tasca principal la d'informar Antoni de Martí de totes les qüestions agrícoles (extensió i qualitat de la terra, preus del blat...) i comercials³. Tot i que el tema econòmic és el predominant, no podem oblidar altres aspectes de la vida quotidiana dels altafullencs, com ara el món de la construcció, l'estat de salut d'alguns habitants i la seva evolució, etc.

Aquest conjunt de 26 cartes són un clar exemple de la vida que es portava al poble i a través de les quals ens podem aproximar més als altafullencs del segle XVIII d'una manera molt més completa, tant des d'un punt de vista econòmic com personal.

Així, doncs, aquesta comunicació no pretén ser un resum ampli de les cartes, sinó donar a conèixer, amb el seu ajut, alguns aspectes de l'Altafulla setcentista.

LA HISENDA D'ANTONI MARTÍ FRANQUÈS

El segle XVIII es caracteritza a tot Catalunya per un progrés agrícola, gràcies a l'extensió dels conreus mitjançant l'explotació de terres ermes i l'assecamament dels estanys; la intensificació dels cultius a conseqüència de la utilització dels adobs; la introducció de nous sistemes de rotació més moderns, la conversió de terres de secà en terres de regadiu; i, finalment, l'especialització dels conreus, encarada a uns productes que s'adaptin amb facilitat al clima mediterrani. Una sèrie d'avenços que també afectaren l'Altafulla de l'època d'Antoni de Martí i Franquès.

L'arrendament: el sistema d'accés a la terra d'Antoni de Martí i Franquès

L'accés a la terra era una de les principals preocupacions dels pagesos, no només d'Altafulla, sinó també de tot el Principat. La forma més freqüentment usada era mitjançant l'arrendament. L'arrendatari atorgava les terres al pagès per un termini, que normalment oscil·lava entre quatre o cinc anys; i aquest, a canvi, havia de pagar una quota amb diners o amb espècies. D'aquesta manera, tots aquells pagesos mancats de terres tenien l'oportunitat d'adquirir-ne i de poder fer front a les seves pròpies necessitats, i si la collita era bona en podien comercialitzar els excedents.

Tenint en compte el gran patrimoni de la família Martí no és d'estranyar que una de les principals activitats econòmiques fossin els arrendaments, tal i com queda demostrat en una carta del dia 8 d'octubre de 1804⁴: "M. Sor. meu: de Vilafranca me escriuen que Marta no vol la terra aquella al ters sino al quart dels grans, y al ters del oli; per ser terra tan inferior [...]".

3. Però la feina de Mn. Miret no es basava únicament en l'administració, sinó que també s'encarregava de tenir cura de les parcel·les de terra reservades a experiments de plantes.

4. Hemeroteca Municipal Tarragona (HMT). Fons Martí i Franquès. Doc. 301

L'arrendament, però, no era l'única manera de poder accedir a la terra; també eren molt freqüents els contractes de compravenda i els de venda a carta de gràcia (aquests es distingien dels primers perquè el venedor podia recuperar la terra venuda pagant el mateix que el comprador li havia ofert).

Extensió i qualitat dels cultius

Començarem analitzant l'extensió dels cultius i les seves conseqüències en el món del comerç, tant interior com exterior; ja que els avenços de l'agricultura van lligats, d'una manera absoluta, al moviment econòmic.

Una millora que queda molt ben reflectida en les cartes on Mn. Miret explica quines eren les extensions dels conreus, la seva qualitat i les seves limitacions. Hem de tenir en compte que el producte de la terra és la principal font d'ingressos dels habitants d'Altafulla durant aqueix període.

En aquest sentit trobem tres cartes, datades els dies 21, 23 i 24 de febrer de 1800⁵⁾, que fan referència a l'extensió de dues finques: la de Sondet i la de Dalmau.

A la de Sondet, li calcula una extensió aproximada de 3'5 jornals⁶⁾ i un valor de 3.600 lliures. Conté diferents classes de cultius: sembrat, cànem, blat i fesols.

En canvi, la de Dalmau és més apreciada i això per dos motius: perquè té 4 quartans més de sembradura (la de Sondet en tenia 10) i és de major qualitat i perquè posseeix una sinya que, en temps de sequera, podria esdevenir fonamental per salvar la collita.

El conreu dels cereals

La subsistència dels altafullencs depenia de les seves collites i era molt important la qualitat i el rendiment de les terres, ja que estaven obligats a destinar-ne grans extensions al cultiu dels cereals, malgrat que al Camp de Tarragona el seu rendiment només era del quatre per ú (Rovira 1982, 45). L'especialització en el conreu de productes comercialitzables com la vinya, el cànem i les oliveres, entre d'altres, comportava la necessitat d'importar el blat.

El conreu de la vinya

La vinya, de mica en mica anà restant importància als cereals i esdevingué una de les grans produccions dels segle XVIII. El 1757, la vinya s'estenia pel 36'68% de la superfície conreada del terme, mentre que el 1777 assolí el 45'75% (Rovira 1982, 48). La majoria del raïm que proporcionaven aquests ceps es transformava en vi o aiguardent, i la seva comercialització originava uns beneficis més elevats que no pas el conreu dels cereals (Navarro 1981, 44). Joaquim Albareda en el seu article "El paper cabdal de l'aiguardent" esmenta

5. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 47, 48 i 140.

6. El jornal és l'extensió de terra que es podia treballar en un dia (Alsina 1996, 46)

que l'aiguarent era la primera font de riquesa a la Catalunya del segle XVIII, gràcies a la gran demanda colonial i nord-europea (Albareda 1981, 292). Salvador Rovira, en les actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya, remarca la importància de l'aiguarent al Camp de Tarragona i més concretament a Reus, Valls, Tarragona, Cambrils, Altafulla i Torredembarra (la duana de Torredembarra era el punt de partida dels productes d'aquestes dues últimes poblacions, que utilitzaven les seves platges pel comerç exterior)⁽⁷⁾.

El dia 12 d'abril de 1799⁽⁸⁾ Mn. Miret escriu: "Se han portat a la mar 104 cargas de vi. Expidan 6 botas y mitja aiguarent [...]"⁽⁹⁾. Per tant, això ens fa pensar que els altafullencs ja no s'accontenten només amb un mercat estrictament local, i que l'augment de la producció vitícola possibilita una expansió al mercat nacional i, fins i tot, a l'internacional: les colònies americanes.

Una altra notícia respecte d'aquest moviment comercial, gràcies a la millora i intensificació del conreu de la vinya, la trobem en una carta del dia 15 de juny de 1804⁽¹⁰⁾ on s'esmenta l'entrega a Francesc Gual de 2 bótes d'aiguarent, procedents de Baltasar Badia, i 12 càrregues de vi, del mas Cosidor.

El conreu de l'olivera i del garrofer

En tercer lloc, per ordre d'importància i després de la vinya i del sembrat, trobem el cultiu de l'olivera (ocupava el 12'57% del terme) i, en últim lloc, el garrofer (7'97%).

De totes les cartes analitzades només una fa referència a la producció de l'oli, concretament la del dia 20 d'octubre de 1804⁽¹¹⁾. En aquesta carta Francesc Pallàs, de Valls, compra 120 quartans d'oli del bo i tot el gros a Martí Franquès.

Mossèn Miret no explica res de la producció del garrofer, però això no significa que estigués en retrocés sinó tot el contrari. El garrofer és un arbre poc exigent i això permet que s'adapti amb molta facilitat en tots aquells terrenys que ja no són útils per als altres conreus. El mateix Antoni de Martí Franquès va descobrir que hi havia garrofers mascles i garrofers femelles. Descobriment molt important si es té en compte que la sequedat, la disminució d'ermes i guarets feien minvar la cria de cavalls, rucs i mules per manca d'herba. És incongruent pensar en una expansió econòmica sense una multiplicació del bestiar de càrrega. Gràcies a l'extensió del conreu del garrofer, Catalunya passà de tenir 24.000 mules entre els anys 1717-1718 a més de 100.000 abans de la guerra del Francès (1.808) (Ardit-Balcells-Sales 1980, 73).

7. El preu de l'aiguarent venia fixat pel mercat de Reus del dilluns, però ningú estava obligat a seguir-lo, sinó que les operacions de compravenda podien ser fetes a preus superiors o inferiors. Les oscil·lacions dels preus de l'aiguarent estan directament relacionades amb les males collites, una sobtada demanda dels productes en algun moment concret, la guerra, les relacions que hi podia haver entre el comprador i el venedor...

8. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 206

9. Totes les mesures del vi tenen una mateixa unitat màxima, la carga. La bóta equival a mitja carga (Alsina 1996, 61-62).

10. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 52

11. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 161

El dia 5 de setembre de 1804⁽¹²⁾ Mn. Miret escriu a Martí Franquès i li demana 8 peus de moltó per a la mula: “per la mula se necessitaran cada dia 4 peus de moltó, los que no se trobaran en esta: podrian embiarme 8 que seran per dos dies”. La mula esdevingué imprescindible en la vida del pagès i era essencial tant pel transport com per les feines del camp.

El conreu del cànem

Per acabar no podem deixar de mencionar el cànem, un dels principals conreus de regadiu de la zona del Baix Gaià i també, després de la vinya, una font d'ingressos molt important. El cànem no es troba sota la forma d'un monocultiu localitzat, sinó sota la multiplicació general dels canemars (Vilar 1986, 342).

A l'Estat espanyol, durant el segle XVIII i principi del XIX, amb el cànem es produïen no solament cordatges, sinó que era molt utilitzat per a teixits domèstics⁽¹³⁾ (Aracil 1981, 45-51) i en la construcció naval (cordes i veles). És un producte destinat, sobretot, a la comercialització i, per tant, és normal que el pagès en tingués molta cura, ja que el propietari només es reservava la cinquena part de la producció. (Aracil 1981, 45-51)

El propi Martí i Franquès es dedicava al cultiu del cànem i el comercialitzava directament amb alguns sastres d'Altafulla (com un tal Rius i un tal “Pere dels Cabals”) i amb corders de Tarragona. A tall d'exemple podem citar que vengué 25 arroves de cànem a Anton Elias⁽¹⁴⁾ i 30 roves⁽¹⁵⁾ a Josep Bertran, pel preu de 2 lliures i 4 sous l'arrova.

Intensificació dels conreus

Finalment i quant a la intensificació i concretament als progressos del regatge, és important remarcar un conjunt de tres cartes⁽¹⁶⁾ (una del dia 17 de gener de 1800, l'altra del dia 21 de febrer de 1800 i l'última del dia 25 de febrer de 1800) que esmenten la necessitat de millorar la sèquia del Gaià per tal de poder regar, durant el mes de març, el cànem plantat a les hortes.

La sèquia del Gaià (coneguda com la Mineta) fou una iniciativa de l'altafullenc Tomàs Vives⁽¹⁷⁾, ja que l'arquebisbe Francesc Armanyà li concedí en

12. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 357

13. Durant els preparatius que es feien a Tarragona per afrontar un possible setge durant la Guerra del Francès, destaquen les 71 arroves que aportà Altafulla per tal de fabricar metxes per a les peces d'artilleria (Rovira 1987, 23)

14. El mateix Anton Elias deu 79 lliures a Antoni Martí i Franquès. D'aquestes, 39 lliures ja han estat pagades i la resta les tornarà junt amb els diners que ha de pagar per la compra de 25 arroves de cànem. L'endeutament és una pràctica bastant generalitzada a Catalunya durant tot el segle XVIII. Els pagesos, alguns cops, havien de vendre les seves possessions per tal de poder fer front al deute que durant els anys havien anat acumulant.

HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 283 (8-8-1799) i 44 (13-5-1805).

15. L'arrova a Tarragona equival a 10.400 kg = 26 lliures = 312 uncies.

16. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 359, 47 i 46.

17. Tomàs Vives era l'hereu d'un gran patrimoni, acumulat generació rere generació. Gràcies a les seves coneixences i als seus familiars es pogué integrar fàcilment en el grup rector de la vida de Tarragona, fet que li permeté l'obtenció de les aigües del Gaià.

emfiteusi l'aigua del riu Gaià, amb la finalitat que pogués regar les terres situades als termes d'Altafulla i Tamarit i, al mateix temps, fer-ne participar a d'altres propietaris. La construcció de la sèquia suposava unes despeses excessives, i per això Tomàs Vives va decidir fer entrar, a l'empresa, Joan Esteve i Soler, els hereus de Pau Pijoan, Josep Plana i Ramon Gatell. Són els seus successors els qui proposen l'any 1800 l'arranjament de la sèquia, prenent com a punt de partida una de les obligacions que els seus antecessors ja marcaren l'any 1793: fer-se càrrec de les despeses, en proporció a les vuit parts repartides, en cas que s'hagués de reparar la resclosa a causa de les avingudes del riu o per qualsevol altre imprevist (Rovira 1987, 10).

Tot i la urgència de l'arranjament de la sèquia, no es va dur a terme fins que Antoni de Martí i Franquès no va donar la seva opinió i el vistiplau; tal i com queda demostrat en la carta del dia 25 de febrer de 1800⁽¹⁸⁾: "He comunicat a Joan Plana la resposta, y parer de vostè sobre la Asequia, y lo he instat per la execucio de la obra".

L'assecament de l'estany de Tamarit, la qüestió del prat d'Altafulla i la sèquia del Gaià foren factors importants a l'hora d'estendre i intensificar els conreus.

ALTRES QÜESTIONS

Com ja hem dit, la funció de Mn. Miret era múltiple i abraçava aspectes varis; un dels quals i que primerament volem esmentar era la fundació de l'ermita de Sant Joan de Tamarit (a part de l'estat de salut d'alguns dels habitants de la vila, els canvis climàtics i les seves repercussions i el món de la construcció).

Breu notícia respecte a la fundació de l'ermita de Sant Joan de Tamarit

El dia 17 de gener de 1800⁽¹⁹⁾ Mn. Miret escriu a Anton de Martí per informar-lo què el rector de Tamarit no ha trobat cap document referent a la fundació de l'ermita de Sant Joan, però sí que ha pogut llegir el testament de Mn. Joan Martí, rector de Tamarit: "Habem llegit lo testament del Rector, Sr. Joan Martí, qui dexa sos bens per la fabrica de la Ermita, encarregant sa construcció als Patrons (que fa) Jaume, y Bernat Martí, y en cas de ser estos misos, dexa patró al Rector de Tamarit".

Joan Martí, rector de Tamarit, va prendre la decisió, junt amb els seus germans, de fer bastir una ermita, sota l'advocació de Sant Joan Baptista, a la muntanya de la Guardiola (avui en dia coneguda amb el nom de la muntanya de Sant Joan), en uns terrenys cedits per Jaume Martí el dia 20 d'abril de 1698.

18. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 46.

19. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 359

El patronat de l'ermita quedà constituït el 27 de febrer de 1697, nomenant com a administradors perpetus els seus germans Jaume i Bernat, i els seus hereus directes, amb la condició que si aquests no se n'ocupaven degudament, el patronat passaria al rector de Tamarit.

Les obres començaren el mes de juny de 1698 i foren finançades amb els béns de Mn. Joan, exceptuant-ne una part destinada a les despeses del seu enterament i de 300 lliures que deixà a les seves nebodes Teresa i Maria Martí.

El dia 27 d'agost de 1701 l'ermita fou beneïda pel rector de Tamarit, Mn. Llorenç Gassó (Rovira 1991, 149-150)⁽²⁰⁾.

La climatologia

Mossèn Miret, al llarg de totes les cartes que escriví a Antoni Martí i Franquès, només en dues ocasions féu referència a la climatologia.

La primera, amb data 4 de desembre de 1799⁽²¹⁾, on explica que les pluges dels dies anteriors han ocasionat molts desperfectes, no tan sols en algunes cases de la vila, sinó també en alguns terrenys, provocant la caiguda de les parets que limiten i separen una terra de l'altra.

A la segona i última carta del dia 17 de desembre de 1805⁽²²⁾ llegiu: "Esta nit aven tingut nevada poca, se han sacudit los garrofés del Mèdol y Planot, tambe los llimoners".

El món de la construcció

El segle XVIII és un període caracteritzat per una gran prosperitat, sobretot dins el marc de l'economia, a conseqüència de l'avenç de l'agricultura i l'obertura al mercat internacional.

Aquest moment pròsper que s'està vivint a Altafulla queda molt ben reflectit en el món de la construcció.

A tall d'exemple podem citar la casa de l'Hort de les Bombes⁽²³⁾, concebuda per ser una casa de senyors: sòbria amb grans espais i un total aïllament acústic i visual.

La construcció d'una bateria, (fortificació amb la finalitat d'emplaçar-hi l'artilleria) a la roca del cap Gros, avui en dia coneguda com el Fortí, finançada pel Marquès⁽²⁴⁾. Actualment encara podem observar-hi petites restes que el pas del temps no ha pogut esborrar.

20. Per obtenir més informació respecte a l'ermita de Sant Joan de Tamarit podeu consultar:

RICOMÀ, X (1981): "Notícies de l'ermita de Sant Joan de Tamarit". *Estudis Altafullencs* 16. pp. 5-13

ROVIRA, S (1991): *Tamarit*. Centre d'Estudis d'Altafulla, 1991.

21. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 42

22. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 51

23. La casa Hort de les Bombes deu el seu nom a les bombes hidràuliques que Anton Martí hi instal·là per poder regar l'hort, que s'estenia gairebé fins vora mar.

24. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 50

Finalment no podem deixar d'esmentar la millora de la sèquia que proposa Mn. Miret si es vol tenir aigua durant el mes de març per regar els horts.

L'estat de salut de Mn. Ramon

Una de les coses que més m'ha sorprès de les cartes escrites per Mn. Miret és l'atenció que posa a descriure l'estat de salut de Mn. Ramon.

La primera notícia la trobem en la carta del dia 24 de febrer de 1800,⁽²⁵⁾ en la qual afirma que la malaltia de Mn. Ramon no és "hypoplexia", més tard, però, ho posarà en dubte. El dia següent ens descriu de manera detallada quina és l'evolució del malalt: "Mn. Ramon en la nit pasada ha fet per cambra molt copiosa evacuació, en lo mati ha estat cla de sentits. En lo mitg dia se ha posat molt encès, y colorat, y en la tarde ha quedat entontit, y sopit, pero no tan com ahí. La febre es poca, y no se queixa".

Per acabar, en la carta del dia 27 de febrer de 1800 explica que veient l'empejorament de Mn. Ramon se li administrà l'extremunció, en la creença que es moriria la nit del 26 al 27 de febrer però "ha estat tant al contrari, que a mitja nit li para lo fatich, se ha posat quit, se maneja ab facilitat, coneix, parla clar, y he vist que ha pres la ecudella ab sas mans [...]. Esta noticia se pot donar en lloch de anunciar la mort, que creyam aver de fer abuy. Deu vulga continue"⁽²⁶⁾.

CONCLUSIONS

Les cartes de Mn. Miret, bàsicament confirmen la prosperitat econòmica de l'Altafulla del segle XVIII en dos camps fonamentals: l'agricultura i el comerç. Dos aspectes íntimament lligats, ja que sense la intensificació, l'especialització i l'extensió dels conreus no s'hauria pogut afrontar la gran demanda local, nacional i internacional.

Però les pretensions de Mn. Miret no es limiten només al món agrícola, tot i que és el tema principal, sinó que també ens aporta altres dades que evidencien un cop més el gran moment que Altafulla estava vivint. Ens referim a l'arranjament de la sèquia del Gaià, a la construcció de la bateria i de l'ermita de Sant Joan.

Però les cartes a més a més d'informar-nos del moviment agrícola i comercial, ens corroboren que Antoni Martí i Franquès era un gran hisendat preocupat, constantment, pels afers del seu poble natal i que les seves llargues absències a les seves propietats no eren cap obstacle per mantenir-se'n al marge.

Antoni Martí i Franquès a més a més de ser un gran investigador, fou un bon administrador del patrimoni familiar.

25. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 140

26. HMT. Fons Martí i Franquès. Doc. 49

BIBLIOGRAFIA

- ALSINA, C; FELIU, G; MARQUET, Ll. (1996): *Diccionari de mesures*. Barcelona: Manuals Curial.
- ARACIL, R (1981): "El treball tèxtil. Per una història de la societat pagesa tradicional. Les formes de treball". *L'Avenc*, 41, pp.45-51
- ARDIT, Manuel-BALCELLS, Albert-SALES, Núria (1980): *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*. Barcelona: Edhasa.
- CARNICER, J (1992): *Altafulla de portes endins*. Centre d'Estudis d'Altafulla.
- DD.A.A. (1998): *Antoni Martí i Franquès. Recull d'articles*. Centre d'Estudis d'Altafulla.
- NAVARRO, L (1981): "Altafulla a través de su catastro de 1757". *Estudis Altafullencs* 5, pp. 5-26
- QUINTANA, A (1992): "Epistolari d'Antoni Martí i Franquès i d'alguns dels seus contemporanis (1780-1833)". *Estudis Altafullencs* 16, pp. 51-122
- QUINTANA, A (1983): "L'obra científica d'Antoni Martí i Franquès". *Estudis Altafullencs* 7, pp. 25-38
- RICOMA, X (1982): "Notícies de l'ermita de Sant Joan de Tamarit". *Estudis Altafullencs* 6, pp. 5-12
- ROVIRA, Salvador (1982): *Antoni Martí i Franquès i l'Altafulla del seu temps (1750-1832)*. Centre d'Estudis d'Altafulla.
- (1984): "Els aiguardents del Camp de Tarragona a la segona meitat del segle XVIII.". *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Universitat de Barcelona, pp. 305-321
- (1987): "Transformacions agrícoles setcentistes al Baix Gaià". *Estudis Altafullencs* 11, pp. 5-14
- (1991): *Tamarit*. Centre d'Estudis d'Altafulla.
- (1993): *La guerra Gran a Altafulla (1793-1795)*. Centre d'Estudis d'Altafulla.
- VILAR, Pierre (1986): *Catalunya dins l'Espanya moderna. Les transformacions agràries del segle XVIII*. Barcelona: Edicions 62.